

ACTA MVSEI APVLENSIS

APULUM LX

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

Fondator

ION BERCIU

Editor

GABRIEL TIBERIU RUSTOIU

Colegiul editorial:

RADU ARDEVAN - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

NIKOLAUS BOROFFKA - Deutsches Archäologisches Institut, Berlin

HORIA ION CIUGUDEAN - Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia

SORIN NEMETI - Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

CHRISTOPHER F. E. PARE - Universitatea „Johannes Gutenberg”, Mainz

ZENO KARL PINTER - Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

CRISTIAN IOAN POPA - Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

FLORIAN MATEI-POPESCU - Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București

IOAN CAROL OPRÎȘ - Universitatea București

AUREL RUSTOIU - Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca

CRISTIAN SCHUSTER - Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București

VOLKER WOLLMANN - Obrigheim

Colegiul de redacție:

RADU OTA - redactor șef

CRISTINEL FÂNTÂNEANU - secretar de redacție

SIDONIA PETRONELA OLEA - membru

ADINA BOGDAN - membru

GEORGE VALENTIN BOUNEGRU - membru

CRISTIAN TITUS FLORESCU - membru

ILIE LASCU - membru

ANCA TIMOFAN - membru

Adresa de corespondență:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

510010 ALBA IULIA

Str. Mihai Viteazul, 12-14

Tel. 0258/813300

Mailing address:

MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

RO – 510010 ALBA IULIA

12-14, Mihai Viteazul St.

Tel. (+40) (258) 813300

www.revista-apulum.ro; www.mnuai.ro

© 2023 MUZEUL NAȚIONAL AL UNIRII ALBA IULIA

ISSN – 1013-428X

ISSN – 2247 – 8701

ISSN-L – 2247 – 8701

ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM

LX

series *ARCHAEOLOGICA ET ANTHROPOLOGICA*

ALBA IULIA

MMXXIII

Tehnoredactare: RADU OTA

Traducerea și verificarea textelor în limba engleză: ADINA BOGDAN

Corectură: IOANA-DANIELA TRIF

Autorii își asumă întreaga răspundere pentru conținutul studiilor

Materialele nepublicate nu se restituie autorilor

S U M A R

CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT

RADU OTA, Fondarea anuarului Apulum/Creation of Apulum Yearbook.....	IX
VOLKER WOLLMANN, RADU OTA, GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, La ceas aniversar – Ion Berciu, fondatorul anuarului Apulum. Corespondență Ion Berciu – Volker Wollmann.....	XXI

STUDII ȘI ARTICOLE – STUDIES AND ARTICLES

ARHEOLOGIE & ANTROPOLOGIE

MIHAELA-MARIA BARBU, MIHAI GLIGOR, Materialul litic cioplit eneolitic din situl de la Petrești – <i>Groapa Galbenă</i> (jud. Alba) <i>Eneolithic Carved Lithic Material from Petrești - Groapa Galbenă Site (Alba County).....</i>	1
MIHAELA-MARIA BARBU, IOSIF VASILE FERENCZ, Materialul litic cioplit aparținând culturii Coțofeni din situl de la Alun – Terasa Dacică 1 <i>Knapped Lithic Material Belonging to the Coțofeni Culture from Alun Site – Terasa Dacică 1.....</i>	33
CAROL KACSÓ, Obiective și descoperiri din epoca bronzului de la Călinești - Maramureș <i>Bronzezeitliche Funde und Befunde aus Călinești – Maramureș... 45</i>	45
ILIE LASCU, Descoperiri din bronzul târziu de la Pianu de Jos – <i>Câmpu de Mijloc</i> <i>Late Bronze Finds from Pianu de Jos – Câmpu de Mijloc.....</i>	67
NIKOLAUS BOROFFKA, HORIA CIUGUDEAN, SVEND HANSEN, Teleac – 70 Years from the First Discovery. <i>Macedonian Bronzes from the Research in 2010-2011</i> <i>Teleac – la 70 de ani de la prima descoperire. Bronzuri</i>	

	<i>macedonene din cercetările anilor 2010-2011.....</i>	89
GABRIEL BĂLAN, ADRIAN BOLOG, CRISTIAN DIMA, SILVIU POPA, DANIEL TENTIȘ, ANDREI SOFICARU, Morminte din prima epocă a fierului descoperite la Gelmar (jud. Hunedoara)		
	<i>Early Iron Age Burials Discovered at Gelmar (Hunedoara County).....</i>	129
MARIANA EGRI, ANDREEA DRĂGAN, AUREL RUSTOIU, ADRIAN CĂTĂLIN CĂSĂLEAN, MARINA MUSTEAȚĂ, GABRIEL TIBERIU RUSTOIU, Settlement and Land-Use Patterns in the Surroundings of the Iron Age Cemeteries at Sâncraia – Darvas (Alba County)		
	<i>Modele de organizare a așezărilor și de exploatare a teritoriului în arealul necropolelor din epoca fierului de la Sâncraia – Darvas (jud. Alba).....</i>	157
AUREL RUSTOIU, Commentaria archaeologica et historica (VI) 1. Comentarii cu privire la o istorie a Daciei preromane schițată de Karl Strobel 2. Din nou despre „hambarele dacice” de la Grădiștea de Munte (jud. Hunedoara)		
	<i>Commentaria archaeologica et historica (VI) 1. Comments Regarding the History of pre-Roman Dacia that Was Proposed by Karl Strobel 2. Once Again about the Dacian Granaries from Grădiștea de Munte (Hunedoara County).....</i>	193
DAN GEORGE ANGHEL, Olăritul la Apulum - ateliere, inventar tehnologic și produsele ceramice specifice		
	<i>Pottery at Apulum – Workshops, Technological Inventory and Specific Ceramics Products.....</i>	235
LUCIANA NEDELEA, A Statistical Analysis of the Roman Pottery Discovered within the Perimeter of the Porta decumana Pertaining to the Potaissa Legionary Fortress		
	<i>O analiză statistică a ceramicii romane descoperite în perimetrul porții decumana aparținând castrului roman Potaissa.....</i>	299
LIVIU PETCULESCU, Roman Military Equipment from Stolniceni (Râmnicu Vâlcea Town)		
	<i>Echipamentul militar roman de la Stolniceni (orașul Râmnicu Vâlcea).....</i>	319
SORIN COCIȘ, VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU, MARIUS-MIHAI CIUTĂ, Fibule pierdute – fibule regăsite. Cazul Alba Iulia		
	<i>Lost Brooches-Found Brooches. Alba Iulia Case</i>	339
ERGÜN LAFLI, MARTIN HENIG, Some Hellenistic and Roman Engraved Gemstones from Nicomedia and Bithynia (North-Western Marmara)		

<i>Câteva geme elenistice și romane din Nicomendia și Bithynia (nord-vestul Mării Marmara).....</i>	387
ANA-CRISTINA HAMAT, HOREA POP, Două inele de bronz cu gemă, descoperite la Șimleu Silvaniei <i>Two Bronze Rings with a Gem, Discovered at Șimleu Silvaniei</i>	405
MARIA NOUSSIS, Late Antique Triconch Churches in the Roman Province of Ancient Epirus <i>Bisericile în plan triconc din epoca antichității târzii din provincia romană a Epirului.....</i>	419
CĂLIN COSMA, Obiect de paradă descoperit în cimitirul avar de la Șpălnaca (jud. Alba). Artefact unicat în arheologia avară din Transilvania <i>A Parade Object Discovered in the Avar Cemetery from Șpălnaca (Alba County). Unique Artifact in Avar Archaeology from Transylvania</i>	433
GEORGE VALENTIN BOUNEGRU, OVIDIU-MAXIM OARGĂ, Un tezaur monetar din secolul al XII-lea descoperit la Cetatea de Baltă (jud. Alba) <i>A Monetary Hoard from the 12th Century Discovered at Cetatea de Baltă (Alba County).....</i>	445

VARIA

FÁBIÁN ISTVÁN, Colecțiile școlilor mureșene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din secolul al XX-lea <i>The Collections of the Mureș County's Schools in the Second Half of the 19th Century and the 20th Century.....</i>	455
--	-----

RESTAURARE – CONSERVARE – INVESTIGAȚII **RESTORATION – CONSERVATION – INVESTIGATIONS**

SORIN ȘERBAN, O nouă tehnică de punere în valoare a unui vas <i>terra sigillata</i> cu decor în relief descoperit la Alba Iulia <i>A New Technique for the Valorisation of a Terra Sigillata Vessel with Relief Decoration Discovered at Alba Iulia.....</i>	465
SIDONIA PETRONELA OLEA, Tehnici de curățare în restaurarea unei statui romane din piatră din colecția Muzeului	

Municipal „Ioan Raica” din Sebeș <i>Cleaning Techniques in the Restoration of a Roman Stone Statue from the Collection of the „Ioan Raica” Municipal Museum in Sebeș.....</i>	473
--	-----

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

REVIEWS AND READER'S NOTES

RADU OTA, Rada Varga, <i>Microistorii din Dacia Romană</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2022, 131 pagini, 9 ilustrații alb-negru și color.....	487
GEORGE BOUNEGRU, Oana Tutilă, <i>Bijuterii romane din aur din colecțiile Muzeului Civilizației Dacice și Romane</i> , Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2022, 74 pagini.....	491

COMEMORARE

COMMEMORATION

SABIN ADRIAN LUCA, Omagiu regretatului profesor Iuliu Adrian Paul/ Homage to the Late Professor Iuliu Adrian Paul (1930-2009).....	493
Lista autorilor.....	499

DESCOPERIRI DIN BRONZUL TÂRZIU DE LA PIANU DE JOS – CÂMPU DE MIJLOC

Ilie LASCU
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

Cuvinte cheie: Bronz târziu, grupul Cugir - Band, cultura Gáva, Pianu de Jos, depozit de bronzuri

Key words: Late Bronze Age, Cugir – Band group, Gáva culture, Pianu de Jos, bronze hoard

Cercetările arheologice preventive din situl de la Pianu de Jos - *Câmpu de Mijloc* au fost întreprinse pe parcursul a două campanii, în anii 2009-2010. Datorită faptului că limitele sitului nu au fost cunoscute, cercetarea arheologică a demarat prin realizarea unui diagnostic arheologic intruziv în urma căruia a fost delimitată limita de nord a sitului.

Situl este cunoscut în literatura de specialitate, fiind descoperit de către H. Ciugudean și I. Florea, în urma unor cercetări arheologice de suprafață, iar, cu ocazia publicării, au fost menționate materiale arheologice aparținând epocii bronzului și primei vârste a fierului¹. Este amplasat pe prima terasă a pârâului Pianu, pe partea dreaptă a drumului județean Vințu de Jos – Pianu de Jos, la altitudinea de 250 de metri (**Pl. I**). Întreaga terasă a fost folosită pentru agricultură, fiind observate numeroase fragmente ceramice la nivelul solului. Suprafața unde s-au realizat cercetările este amplasată în zona nordică a sitului, într-o arie în care a fost sesizată o densitate redusă de materiale arheologice la suprafața solului, comparativ cu restul sitului. Această zonă este situată mai jos cu aproximativ un metru față de zona centrală. Cercetările arheologice preventive au dus la descoperirea unui bogat material arheologic, fiind cercetate complexe din Bronzul timpuriu, mijlociu și târziu². Cea mai veche descoperire este reprezentată de o unealtă de piatră, realizată în tehnica bifacială, atribuită perioadei finale a Paleoliticului mijlociu (cca. 50.000 – 35.000 a.Chr.), care a fost identificată în cadrul secțiunii S4, în stratul galben, la contactul cu balastul natural³. Pe baza acestei piese, a fost presupusă existența unei locuiri din această perioadă în apropierea sitului⁴. Cu această ocazie, dorim să prezentăm

¹ Ciugudean, Florea 1995, p. 60-65.

² Lascu *et alii* 2015; Lascu *et alii* 2016.

³ Bălțeanu, Lascu 2018, p. 34-35.

⁴ Ciugudean 2013, p. 13.

materialele și complexele arheologice care aparțin Bronzului târziu⁵, având în vedere atât cele cercetate, cât și materialele descoperite în solul arabil și stratul de cultură.

Prezentarea descoperirilor

Cercetările s-au axat pe patru zone și au urmărit descărcarea de sarcină arheologică pentru patru construcții. În total, au fost deschise 25 de unități de cercetare, de dimensiuni diferite (**Pl. II/1**). Având în vedere faptul că stratigrafia și densitatea materialelor arheologice diferă, vom face o scurtă prezentare a fiecărei zone.

O primă arie a fost cercetată prin trasarea a patru secțiuni paralele (S1 –S4) cu martori stratigrafici între ele (**Pl. II/1**). Stratigrafia este relativ unitară, existând mici variații în ceea ce privește grosimea straturilor; astfel, avem: 0 - 0,25/0,30 m, solul arabil; 0,25/0,30 - 0,40/0,50 m sol negru puternic pigmentat cu chirpici, în care au fost descoperite materiale ceramice amestecate; 0,45/0,50 - 0,70 m sol cenușos, puternic pigmentat, în care au fost descoperite materiale ceramice din epoca bronzului, 0,70-1,20 m sol brun, lutos, în care nu au fost descoperite materiale arheologice; - 1,20 m sol galben steril (**Pl. II/2**). Grosimea stratului cenușos variază de la est la vest, între 0,10 m, în zona vestică și 0,25 m, în estul secțiunii. În zona secțiunii S4, la adâncimea de 0,30 m a fost observată o lentilă de culoare albă, de resturi de îngrășămintă chimice, cu o grosime maximă de 5 cm. (**Pl. III/1**). În solul arabil, a fost observată o cantitate destul de mare de materiale ceramice, atât din Bronzul mijlociu, cât și din Bronzul târziu, inclusiv fragmente care proveneau de la un vas care a fost întregit, fapt ce ne face să credem că lucrările agricole au afectat foarte puternic stratul de depuneri din epoca bronzului. În cadrul secțiunilor S1 – S3 nu au fost descoperite complexe arheologice, fiind identificate doar materiale ceramice. În cadrul secțiunii S4, a fost observat un complex adâncit și un depozit de bronzuri, deșu într-un vas sac⁶. Aici mai trebuie să menționăm un omoplat crestă, descoperit în stratul de depuneri aparținând Bronzului târziu (**Pl. X/21**).

A doua arie este cea a secțiunilor S9 - S10 (**Pl. II/1**), amplasată la vest de secțiunile S1 - S4. Stratigrafia este următoarea: 0-0,25 m sol vegetal; 0,25-0,70 m sol negru în care au fost descoperite puține materiale ceramice; - 0,70 m sol galben steril. Deși această zonă este amplasată la mică distanță de cea anterioară, trebuie să remarcăm că aici lipsește stratul cu depuneri din epoca târzie a bronzului, și că în solul arabil și stratul negru au fost observate foarte puține materiale arheologice. În această suprafață nu au fost descoperite complexe din Bronzul târziu.

⁵ Materialele arheologice din Bronzul timpuriu și cele din Bronzul mijlociu vor fi discutate separat.

⁶ Lascu *et alii* 2015, p. 39-44; Lascu *et alii* 2016, p. 109-141.

A treia arie cercetată arheologic este cea a secțiunilor S5 - S8, amplasată la nord-est de prima zonă (**Pl. II/1**). Au fost realizate patru secțiuni paralele cu martori stratigrafici între ele. S-a constatat că nu există variații în ceea ce privește stratigrafia secțiunilor. Sub solul arabil, cu o grosime de 0,25 – 0,30 m, a fost observat un sol negru, care apare până la adâncimea maximă de 0,65 m, față de nivelul actual de călcare, în care au fost descoperite materiale și complexe arheologice. De la adâncimea de 0,65 m a fost observat solul galben steril din punct de vedere arheologic. S-a constatat o simplificare a situației stratigrafice, față de secțiunile anterioare, aici existând un singur strat în care apar materiale arheologice. Și în cazul acestei zone, s-a observat o rărire a materialelor arheologice în stratul arabil și în cel cu depuneri arheologice. În această zonă, nu au fost descoperite complexe din Bronzul târziu.

A patra zonă este cea a secțiunilor S11 - S25, fiind amplasată la nord de cele anterioare (**Pl. II/1**). Stratigrafia secțiunilor este aproximativ identică: 0-0,25 m sol vegetal, 0,25-0,80 m sol negru în care apar puține materiale arheologice, 0,80-1,05 m sol galben steril. O grosime mai mare a solului negru a fost observată în zona centrală, unde acesta ajunge până la adâncimea de 1,40 m. În această zonă, au fost descoperite foarte puține materiale ceramice în solul arabil și în solul negru, fiind identificat un complex adâncit.

Descrierea complexelor

În cadrul secțiunii S4, în carourile 3-4, a fost descoperită o groapă de formă circulară, cu diametrul de 1,80 m, notată Cx1/S4. A fost conturată la adâncimea de 0,70 m și coboară, în solul steril, până la 1,20 m față de nivelul actual de călcare. Este amplasată la aproximativ doi metri de vasul depozitului de bronzuri. Groapa a fost conturată în partea inferioară a stratului cu cenușă, în care a fost depus și depozitul de bronzuri. La secționarea complexului, s-a constatat că acesta avea un singur nivel de umplere, realizat dintr-un sol cenușos, pigmentat cu chirpici și cărbune de lemn. Pereții și fundul gropii sunt drepte (**Pl. IV/2-5**). În interiorul complexului, au fost descoperite materiale ceramice și osteologice. Alături de fragmentele ceramice, au fost descoperite o roțiță de car miniatural, realizată din pastă semifină, cu diametrul maxim de 4,5 cm (**Pl. VI/13**) și două piese de bronz, o lamă de fierăstrău, cu lungimea de 18,8 cm și lățimea de 2,1 cm (**Pl. VI/11**) și un fragment de ac cu lungimea păstrată de 5,5 cm și o grosime de 2 mm (**Pl. VI/12**).

Depozitul de bronzuri a fost depus într-un vas sac de dimensiuni medii, realizat din pastă semifină, cu pietricele, având culoarea castanie, decorat cu patru butoni alveolați sub buză (**Pl. III/2-3**). Vasul a fost descoperit în stratul de cultură corespunzător Bronzului târziu, fără a putea fi conturată o groapă în care acesta ar fi fost depus. Lângă vas, la baza acestuia, au fost depuse două seceri cu cârlig, de dimensiuni diferite, așezate una peste cealaltă, peste acestea fiind

așezate pietre de râu (**Pl. III/2-3**). Trebuie să menționăm că, în momentul descoperirii, vasul era înclinat într-o parte, sprijinindu-se pe seceri și pe pietrele de râu.

În interiorul secțiunii S15, în caroul 2, a fost descoperită o groapă de formă circulară, notată C3/S15. Aceasta a fost conturată în caroul 2 al secțiunii, la adâncimea de 0,75 m și se adâncește cu 0,15 m, față de nivelul de contur. Forma gropii este circulară, fundul și pereții drepecți, având diametrul de 1,40 m (**Pl. VII; VIII/ a-b**). Groapa este umplută cu sol cenușos în care au fost descoperite puține materiale ceramice și osteologice.

Descrierea materialelor

Materialele ceramice descoperite în interiorul complexelor sunt reprezentate din fragmente provenind de la vase diverse, fiind identificat un singur exemplar întreg, în urma procesului de restaurare fiind reconstituită o ceașcă tronconică. Repertoriul ceramic al celor două complexe este unitar și se încadrează în tipicul inventarului identificat și în alte descoperiri atribuite grupului Cugir - Band⁷.

Vasele bitronconice sunt reprezentate de fragmente provenind de la buza (**Pl. VI/1-2**), gâtul (**Pl. VI/3-4**) sau corpul vaselor (**Pl. VI/5-6**). Au fost realizate din pastă semifină, culoarea vaselor fiind castanie sau cenușie. Un singur exemplar (**Pl. VI/3**) prezintă bicromia negru-roșu, exteriorul fiind foarte bine lustruit. Vasele bitronconice sunt reprezentate prin exemplare cu buza evazată, cu analogii la Florești - *Polus Center*⁸. Un al doilea tip este reprezentat de un fragment care provine, cel mai probabil, de la un vas bitronconic, cenușiu, cu buza dreaptă și umăr rotunjit, realizat din pastă semifină, decorat pe corp cu striuri (**Pl. VI/9**). Forma își găsește analogii în descoperirile de la Apahida⁹ și Cugir¹⁰, ambele exemplare menționate fiind decorate pe corp cu striuri.

Străchinile sunt realizate din pastă semifină, arse reducător, de culoare cenușie sau neagră, cu suprafața exterioară bine lustruită. Patru dintre exemplare sunt decorate cu striuri (**Pl. VI/9-12**). Cu ocazia discutării descoperirilor grupului Cugir - Band, H. Ciugudean aprecia că utilizarea frecventă a decorului striat este o caracteristică a grupului, fiind aproape unicul decor incizat¹¹, cu analogii la Micești - *Cigaș*¹².

⁷ Ciugudean *et alii* 2019, p. 101-102. Considerăm că rediscutarea istoricului cercetărilor și a influențelor din cadrul grupului Cugir - Band nu este necesară, acestea fiind abordate în diverse rânduri și sistematizate de H. Ciugudean, în studiul din 2019.

⁸ Ursuțiu 2009, pl. V/1.

⁹ Berecki *et alii* 2007, p. 107, fig. 184.

¹⁰ Ciugudean 1994, fig. 6/3; Ciugudean *et alii* 2019, pl. IV/3.

¹¹ Ciugudean *et alii* 2019, p. 101.

¹² Bălan, Ota 2012, pl. X/7.

Ceștile sunt negre, arse reducător, realizate din pastă fină. Suprafața exterioară este bine lustruită, nedecorată. Un exemplar este prevăzut cu o toartă de mici dimensiuni, plasată sub buză (Pl. VII/2). Este o formă larg răspândită în repertoriul ceramic al grupului Cugir - Band, cu analogii la Band¹³, Florești - Polus¹⁴, Micești - Cigaș¹⁵, Teiuș - Gară¹⁶, Turdaș¹⁷.

Un exemplar singular este reprezentat de o cană cu corp globular și gât drept, realizată din pastă fină, de culoarea neagră, decorul fiind realizat din caneluri fine, amplasate pe corpul vasului. Fundul este prevăzut cu *umbo*. Analogii pentru acest exemplar găsim în descoperirile din Bronzul târziu de la Șoimuș - Teleghi¹⁸ și în așezarea atribuită grupului Cugir - Band de la Micești - Cigaș¹⁹.

Vasele de provizii sunt reprezentate de trei fragmente, realizate din pastă semifină, de culoare cărămizie, arse oxidant, decorate cu barbotină organizată (Pl. VII/6-8). Folosirea barbotinei pentru decorarea ceramicii este întâlnită în cadrul descoperirilor din grupul Cugir - Band (Aurel Vlaicu - Izvorul Rece²⁰ și Obreza²¹, Oarda - Bulza²², Micești - Cigaș²³, Teiuș - Gară²⁴), fiind prezentă și în descoperirile timpurii de tip Gáva de la Alba Iulia - Strada Brândușei²⁵ și Recea²⁶, Chinari și Meșcreac²⁷.

Între materialele aparținând grupului Cugir - Band, care au fost descoperite în stratul de cultură, din secțiunile S1 - S4, se remarcă ceramica decorată cu striuri și un fragment provenind de la o oală cu profil în formă de S, cu analogii în descoperirile de la Teiuș - Gară²⁸ și Micești - Cigaș²⁹.

Trebuie să precizăm că în inventarul ceramic al complexelor sau în materialele din stratul de cultură, lipsesc materialele ceramice grafitate, care au fost considerate ca elemente specifice grupului³⁰.

¹³ Horedt 1967, pl. 2/1-5, 7.

¹⁴ Ursuțiu 2009, pl. II/5-6.

¹⁵ Bălan, Ota 2012, pl. X/4.

¹⁶ Ciugudean *et alii* 2019, pl. VIII/4.

¹⁷ *Ibidem*, pl. IX/3.

¹⁸ Rișcuță, Marc 2016, pl. 9/2.

¹⁹ Bălan, Ota 2012, pl. X/12.

²⁰ Popa, Totoianu 2010, p. 213, pl. 73/3, 18-22; 75/8, 11.

²¹ Borș *et alii* 2014, pl. XXVII/1, 5; XXX/1.

²² Rustoiu 2000, p. 164, pl. 3/5.

²³ Bălan, Ota 2012, p. 51, pl. 10/1, 5.

²⁴ Ciugudean *et alii* 2019, pl. VII/6.

²⁵ Popa *et alii* 2004, p. 151, fig. 3/6, 10.

²⁶ Ciugudean 2011, p. 72, pl. II/5.

²⁷ *Idem*, 1979, p. 68-71, fig. 6/1.

²⁸ Ciugudean *et alii* 2019, pl. VII/1.

²⁹ Bălan, Ota 2012, pl. X/5, 11.

³⁰ Ciugudean *et alii* 2019, p. 101.

În cadrul complexului Cx1/S04 au fost descoperite două piese de bronz, un ac cu capul răsucit și o lamă de fierăstrău. Acul de bronz cu capul răsucit face parte din tipul Spiralkopfnadel (Variante mit Spiralscheibe in unmittelbarer Verlängerung der Schaftes)³¹. În tipologia acelor propusă de M. Novotná acul face parte din categoria acelor cu cap în formă de spirală Spiralkopfnadeln³². Cu ocazia analizei acelor de bronz din Ungaria, J. Říhovský atribuie acele cu cap în formă de spirală categoriei Rollenkopfnadeln, considerând că aceste piese nu au o putere de datare³³. Din cercetările de la Șimleul Silvaniei provine un ac cu cap în formă de spirală, atribuit variantei Spiralenkopfnadeln (Variante mit zuruckgelegtem Spiralenkopf)³⁴, iar din descoperirile de la Sighișoara - Dealul Viilor provin trei astfel de ace³⁵.

Lama de fierăstrău are analogii în cadrul depozitului de bronzuri din sit, unde au fost descoperite două astfel de piese, una întregă și una fragmentară³⁶. Cu ocazia publicării depozitului de bronzuri de la Dipșa s-a afirmat că lamele de fierăstrău sunt piese fără elemente evolutive, fiind foarte des întâlnite în depozitele de bronzuri din Transilvania, în etapa Ha A³⁷.

În ceea ce privește depozitul de bronzuri descoperit în sit, se remarcă o compoziție destul de diversă, incluzând turte, unelte și podoabe, dar procentul numeric și cantitativ este diferit. Din totalul de 7648,5 g. cât cântărește acesta, 5390,5 g. (70%) este reprezentat de fragmentele de turte, în număr de 17. Piesele finite ale sale, în număr de 20, cântăresc 2258 g., dintre acestea mai mult de jumătate fiind reprezentate de cele cinci culturi. Piesele componente ale depozitului își găsesc analogii în descoperirile din seriile de depozite Uriu - Domănești și Cincu - Suseni, cu o preponderență în a doua serie menționată. Având în vedere compoziția, acesta este de încadrat în seria Cincu - Suseni din orizonturile de depozite de bronzuri din România.

Depozitul are în componență două grupe mari de piese: unelte și podoabe. În prima categorie intră culturile (cinci exemplare), secerile (șase exemplare), lamele de fierăstrău (două exemplare) și un topor cu aripioare. În cea a podoabelor, distingem pandantivele (șase exemplare), fragmentul de colan (?), cu foarte bune analogii în zona vestică. Din acest punct de vedere, depozitul intră în categoria celor mixte, care au în componență unelte și podoabe.

Vasul în care au fost depuse piesele de bronz nu oferă indicii cronologice, fiind un tip ceramic întâlnit atât în descoperirile din Bronzul târziu,

³¹ Gedl 1983, p. 102, pl. 33/503-507.

³² Novotná 1980, p. 93-94, pl. 23/534-546.

³³ Říhovský 1983, p. 32.

³⁴ Sana, Bejinariu 2011, p. 113, pl. 2/4.

³⁵ Boroffka, Boroffka 2006, fig. 1080/1; 1084/2-3.

³⁶ Lascu *et alii* 2016, p. 113, pl. 7/8-9; pl. 11/8-9.

³⁷ Ciugudean *et alii* 2006, p. 39.

cum sunt cele de la Simeria - *În Coastă*³⁸, Șibot - *La Baltă*³⁹ și Zăuan - *Banffy-tag*⁴⁰, dar și în cele atribuite orizontului Gáva, cum sunt cele de la Augustin - *Tipia Ormenișului*⁴¹, Mediaș - *Cetate*⁴², Porumbenii Mari - *Vârfele*⁴³ și Teleac⁴⁴, din Transilvania, sau Grănicești⁴⁵ din Moldova.

Trebuie să precizăm că materialele ceramice din complexe, deși reduse numeric, sunt unitare însă, cele din strat sunt diverse, fiind identificate exemplare care sunt de atribuit grupului Cugir - Band, dar și materiale care sunt de factură Gáva. Din cadrul secțiunii S1, au fost recuperate materiale ceramice diverse, fiind descoperite mai multe fragmente care proveneau de la un vas cu buza lobată, care a putut fi reconstituit, ceea ce ne poate indica prezența unui complex de suprafață sau ușor adâncit, care a fost distrus de intervenții ulterioare. Vasele cvadrilobate sunt considerate ca făcând parte din repertoriul ceramic Gáva, cu exemplare la Baci⁴⁶, Mediaș - *Cetate*⁴⁷, Teleac⁴⁸, iar în Moldova la Grănicești⁴⁹. Unul dintre vasele depozitului de bronzuri de la Cugir are buza cvadrilobată și este decorat cu striuri verticale, fiind considerat un hibrid, având decor specific grupului Cugir - Band, pe o formă specifică Gáva⁵⁰.

În cadrul secțiunii S1, au fost descoperite și alte exemplare care sunt de factură Gáva. Au fost identificate trei fragmente de străchini cu buză puternic evazată și decorate pe interior cu caneluri. Astfel de exemplare lipsesc din repertoriul grupului Cugir - Band, dar sunt o prezență constantă în descoperirile Gáva, fiind identificate astfel de piese la Augustin - *Tipia Ormenișului*⁵¹, Baci⁵², Mediaș - *Gura Câmpului*⁵³, Reci⁵⁴, Șimleul Silvaniei - *Ștrandul Termal*⁵⁵, Teleac⁵⁶, iar în Moldova la Grănicești⁵⁷. Alte elemente de factură Gáva sunt fragmentele care provin de la vase bitronconice (**Pl. X/1,4; XI/1-3**), dintre

³⁸ Popa, Totoianu 2010, pl. 82/1.

³⁹ Popa, Totoianu 2010, pl. 64/15-16.

⁴⁰ Bejinariu 2010, pl. 4/2.

⁴¹ Ursuțiu 2006, pl. XX/15; XXI/1, 5.

⁴² Pankau 2004, pl. 19/5; 39/8.

⁴³ Nagy, Körösfői 2010, pl. 6/3, 5.

⁴⁴ Vasiliev *et alii* 1991, pl. 33/1-4, 6.

⁴⁵ László 1994, pl. 14/2, 4, 15; 16/3-5; 17/3-4.

⁴⁶ Kalmar 1987, fig. 2/3-4.

⁴⁷ Pankau 2004, pl. 6/9.

⁴⁸ Vasiliev *et alii* 1991, fig. 29/5; 33/7, 10, 12-15.

⁴⁹ László 1994, fig. 31.

⁵⁰ Ciugudean *et alii* 2019, p. 109.

⁵¹ Ursuțiu 2006, pl. XII/11; XV/11; XVI/4; XXVII/5, 6, 9.

⁵² Kalmar 1987, fig. 4/7.

⁵³ Pankau 2004, pl. 41/7.

⁵⁴ Székely 1966, pl. III/7 (Reci); VI/11 (Porumbenii Mari).

⁵⁵ Sana 2006, pl. 6/1.

⁵⁶ Vasiliev *et alii* 1991, fig. 31/7; 36/1-6.

⁵⁷ László 1994, fig. 23/5-8.

acestea remarcându-se un fragment decorat cu caneluri în ghirlandă și cu o proeminență împinsă din interior (Pl. XI/2). Materialele de tip Gáva descoperite în stratul de cultură își găsesc analogii în faza timpurie.

Cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la definirea grupului, H. Ciugudean aducea în discuție conexiuni ale grupului Cugir - Band cu ceramica timpurie Gáva, afirmând că: „*Asemenea conexiuni în domeniul stilului ceramic pot fi acum susținute și prin datele radiocarbon, care indică posibilitatea unei contemporaneități (parțiale?) între evoluția grupului Cugir - Band și debutul manifestărilor Gáva în zona Mureșului mijlociu*”⁵⁸. Grupul, din punct de vedere cronologic, la momentul definirii, a fost plasat în perioada Ha A⁵⁹. Datele radiocarbon publicate de H. Ciugudean, din cadrul grupului Cugir - Band, plasează grupul între finalul secolului XIII și prima jumătate a secolului XI calBc⁶⁰. Având în vedere datele radiocarbon obținute pentru siturile Cugir - Band și datările timpurii pentru cele de tip Gáva, cercetătorul albaiulian afirma: „*constatăm că cele două grupuri se suprapun în mare măsură, intervalul comun fiind secolul XII calBC*”⁶¹.

În cadrul cercetărilor arheologice din anii 2009-2010 din situl de la Pianu de Jos - *Câmpu de Mijloc*, au fost descoperite două complexe adâncite și un depozit de bronzuri care pot fi atribuite Bronzului târziu. În straturile arheologice cercetate au fost aflate materiale care pot fi atribuite acestei perioade, printre acestea fiind identificat și un omoplat crestă, care alături de materialele Noua deja publicate⁶², par să indice o altă etapă de locuire din cadrul sitului. Componenta inventarului arheologic din cele două complexe cercetate este unitară, incluzând doar materiale care le plasează în Bronzul târziu, în cadrul grupului Cugir - Band, în timp ce în stratul de cultură apar și materiale de tip Gáva. Având în vedere numărul mic de complexe descoperite și extinderea redusă a cercetărilor arheologice, în zona centrală a sitului, nu putem face precizări în ceea ce privește natura descoperirilor Gáva din sit. Datele arheologice privind locuirea din această perioadă indică, cel puțin pentru zona cercetată, o locuire de o intensitate redusă, dar cu mai multe etape de utilizare.

⁵⁸ Ciugudean *et alii* 2019, p. 109.

⁵⁹ Ciugudean 1994, p. 72.

⁶⁰ Ciugudean *et alii* 2019, p. 104-105.

⁶¹ *Ibidem*, p. 109.

⁶² Ciugudean, Florea 1995, p. 65, fig. 4/1-2.

LATE BRONZE FINDS FROM PIANU DE JOS – CÂMPU DE MIJLOC

ABSTRACT

The article tackles the Late Bronze Age finds from the site Pianu de Jos – *Câmpu de Mijloc*. Within the archaeological research carried out between 2009 and 2010, two sunken complexes and a bronze hoard were discovered, attributable to Late Bronze Age. The researched archaeological layers revealed materials attributable to this period, among which a notched shoulder blade was identified, which together with Noua materials already published, seem to indicate another habitation stage from within the site. The composition of the archaeological inventory from the two researched complexes is unitary, including only the materials that subsume them under the Late Bronze Age, within the group Cugir-Band, while in the culture layer also Gáva type materials appear. Archaeological data on the habitation in this period indicate, at least for the researched area, a habitation of low intensity, but with more stages of use.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

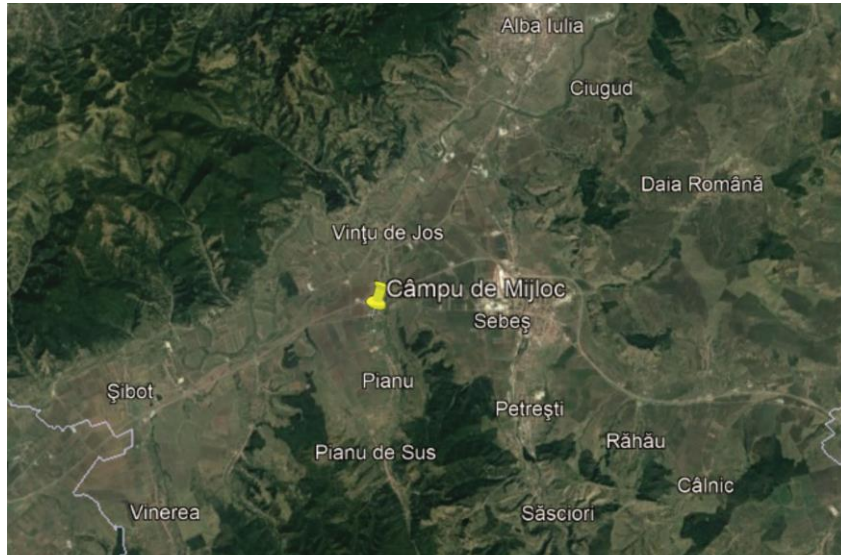
- Pl. I. 1. Location of the Pianu de Jos - *Câmpu de Mijloc* site, on a satellite map; 2. The area of the habitation before the start of preventive research
- Pl. II. 1. Plan of the archaeological researches from 2009-2010; 2. S4 trench, northern profile
- Pl. III. 1. S4 trench at completion; 2-3. *in situ* bronze deposit
- Pl. IV. Feature Cx1/S4: 1. at countoring; 2. at sectioning; 3. at discharge 4. primer; 5. Profile
- Pl. V. Inventory of the Cx1/SIV feature
- Pl. VI. Inventory of Cx1/SIV feature 1-10. pottery; 11. saw blade; 12. bronze pin; 13. chariot Wheel
- Pl. VII. Feature Cx3/S15 1. at contouring; 2. at sectioning; 3. at discharging
- Pl. VIII. Feature Cx3/S15: a. profile; b. primer; 1-7. ceramic inventory
- Pl. IX. Late Bronze ceramic material found in trench S1
- Pl. X. Late Bronze ceramic material found within trench S3 (1-10) and S4 (11-20); notched blade shoulder found in trench S4 (21)

Bibliografie:

- Bălan, Ota 2012 – G Bălan, R. Ota, Situl arheologic de la Micești – Cigaș (Mun. Alba Iulia, jud. Alba), *Apulum*, 49/1, 2012, p. 41-62
- Bălțeanu, Lascu 2018 – I. Bălțeanu, I. Lascu, Unealta paleolitică de la Pianu de Jos, în: T. Roșu (coord.), *Muzeul Național al Unirii 130 de ani în 130 de piese*, Alba Iulia, 2018, p. 34-35
- Bejinariu 2010 – I. Bejinariu, Aspects of Late Bronze Age Cultural Evolution in Northwestern Romania (the Upper Barcău and Crasna Rivers), *Satu Mare. Studii și Comunicări*, XXVII, 2010, p. 235-264
- Berecki *et alii* 2017 – S. Berecki, E. Horti, K. Kacsó, D. Nyulas, *Orosz Endre régészeti gyűjteménye. Colecția arheologică a lui Endre Orosz*, Catalogi Mvsei Mariensis seria arheologica III, Cluj-Napoca, 2017
- Boroffka, Boroffka 2006 – N. Boroffka, R. Boroffka, Materiale preromane, în: R. Harhoiu, Gh. Baltag (eds.), *Sighișoara – Dealul Viilor*, Bistrița-Cluj-Napoca, 2006, p. 575-619
- Borș *et alii* 2014 – C. Borș, L. Rumeș-Irimuș, V. Rumeș-Irimuș, S. Dobrotă, C. Rîșcuță, C. Țuțuianu, Un nou sit de la sfârșitul epocii bronzului pe valea Mureșului mijlociu, *Cercetări Arheologice*, XXI, 2014, p. 151-210
- Ciugudean 1979 – H. Ciugudean, Noi descoperiri arheologice pe teritoriul județului Alba (II), *Apulum*, XVII, 1979, p. 65-86
- Ciugudean 1994 – H. Ciugudean, Perioada Hallstatt A în centrul Transilvaniei, *Apulum*, XXXI, 1994, p. 59-73
- Ciugudean 2011 – H. Ciugudean, Periodizarea culturii Gavá în Transilvania în lumina noilor cercetări, *Apulum*, XLVIII, 2011, p. 69-102
- Ciugudean 2013 – H. Ciugudean, Preistoria și protoistoria, în: V. Moga, G. T. Rustoiu (coord.), *Județul Alba. Istorie, cultură, civilizație*, Cluj-Napoca, 2013, p. 13-30
- Ciugudean, Florea 1995 – H. Ciugudean, I. Florea, Contribuții la repertoriul arheologic al localității Pianu de Jos, *Apulum*, XXXII, 1995, p. 59-66
- Ciugudean *et alii* 2006 – H. Ciugudean, S.A. Luca, A. Georgescu, *Depozitul de bronzuri de la Dipșa*, Sibiu, 2006
- Ciugudean *et alii* 2019 – H. Ciugudean, C. Uhnér, C. Quinn, G. Bălan, O. M. Oargă, A. C. Bolog, G. Balteș, După 25 de ani: grupul Cugir – Band în lumina noilor cercetări, *Apulum*, LVI/1, 2019, p. 89-130
- Gedl 1983 – M. Gedl, *Die Nadeln in Polen I*, Prähistorische Bronzefunde XIII/7, München, 1983
- Gogâltan *et alii* 2015 – F. Gogâltan, M. Savu, I. Kelemen, Mâini magice? Un complex aparținând bronzului târziu de la Vlaha-Pad (jud. Cluj), *Terra Sebus*, 7, 2015, p. 73-122
- Horedt 1967 – K. Horedt, Einflüsse der Hügelgäberkulture und der Velaticer Kulture in Siebenbürgen, *Germania*, 45, 1967, p. 42-50
- Kalmar 1987 – Z. Kalmar, Contribuții la cunoașterea ritului funerar hallstattian, *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 38, 2, 1987, p. 166-174

- Lascu *et alii* 2015 – I. Lascu, D. Anghel, C. Fântâneau, Depozitul de bronzuri de la Pianu de Jos, în: H. Ciugudean, G. Bălan, *Artizanii epocii bronzului. Descoperiri recente de depozite de bronzuri în Transilvania*, Alba Iulia, 2015, p. 39-44
- Lascu *et alii* 2016 – I. Lascu, D. Anghel, C. Fântâneau, M. Ursu, C. Tănăselia, Depozitul de bronzuri de la Pianu de Jos, *Apulum*, LIII/1, 2016, p. 109-141
- László 1994 – A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, Bibliotheca Thracologica VI, București, 1994
- Nagy, Körösfői 2010 – J. G. Nagy, Z. Körösfői, Early Iron Age Storage pit at Porumbenii Mari-Vârfele (Harghita County), *Satu Mare. Studii și Comunicări*, XXVI/1, 2010, p. 133-152
- Novotná 1980 – M. Novotná, *Die Nadeln in der Slowakei*, Prähistorische Bronzefunde XIII/6, München, 1980
- Pankau 2004 – C. Pankau, *Die älterhallstattzeitliche Keramik aus Mediaș/Siebenbürgen*, Bonn, 2004
- Popa, Totoianu 2010 – C. I. Popa, R. Totoianu, *Aspecte ale epocii bronzului în Transilvania*, Bibliotheca Musei Sabesiensis I, Sebeș, 2010
- Popa *et alii* 2004 – C. I. Popa, G. Bounegru, P. A. Mihai, Raport asupra săpăturii de salvare de la Alba Iulia - str. Brândușei f.n., *Patrimonium Apulense*, IV, 2004, p. 150-155
- Říhovský 1983 – J. Říhovský, *Die Nadeln in Westungarn I*, Prähistorische Bronzefunde XIII/10, München, 1983
- Rișcuță, Marc 2016 – N. C. Rișcuță, A. T. Marc, Children Burials in the Bronze Age Settlement from Șoimuș – Teleghi (Hunedoara county), în: F. Gogâltan, S-C Ailincăi (eds.), *Settlements of Life and Death. Studies from Prehistory to Middle Ages*, Cluj-Napoca, 2016, p. 201-234
- Rustoiu 2000 – G. T. Rustoiu, O așezare inedită aparținând bronzului târziu de la Oarda – „Bulza” (mun. Alba Iulia). Câteva considerații culturale și cronologice privind Bronzul târziu în bazinul mijlociu al Mureșului, *Apulum*, 37/1, 2000, p. 161-175
- Sana 2006 – D. Sana, Descoperiri ale primei epoci a fierului, în: H. Pop, I. Bejinariu, S. Băcuet-Crișan, D. Băcuet-Crișan, D. Sana, Z. Csók, *Șimleul Silvaniei, vol. I. Istoricul cercetărilor*, Cluj-Napoca, 2006
- Sana, Bejinariu 2011 – D. V. Sana, I. Bejinariu, Aspects of Metallurgical Activity in the Early Iron Age Settlement at Șimleu Silvaniei-Observator, *Marisia*, XXI, 2011, p. 111-120
- Sava, Ursuțiu 2021 – V. Sava, A. Ursuțiu, The Late Bronze Age Gáva pottery from the lower Mureș, *Journal of Ancient History and Archaeology*, 8.2, 2021, p. 84-127
- Székely 1966 – Z. Székely, *Așezări din prima vârstă a fierului în sud-estul Transilvaniei*, Brașov, 1966
- Ursuțiu 2006 – A. Ursuțiu, Descoperirile aparținând primei vârste a fierului, în: Fl. Costea, *Augustin-Tipia Ormenișului*, vol. I, Brașov, 2006
- Ursuțiu 2009 – A. Ursuțiu, Descoperiri aparținând bronzului târziu. Late Bronze Age discoveries, în: S. Mustăță, Fl. Gogâltan, S. Cociș, A. Ursuțiu (ed.), *Cercetări*

-
- arheologice preventive la Florești-Polus Center, jud. Cluj (2007). Rescue excavations at Florești-Polus Center, Cluj county (2007), Cluj-Napoca, 2009*
- Vasiliev *et alii* 1991 – V. Vasiliev, I. A. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991

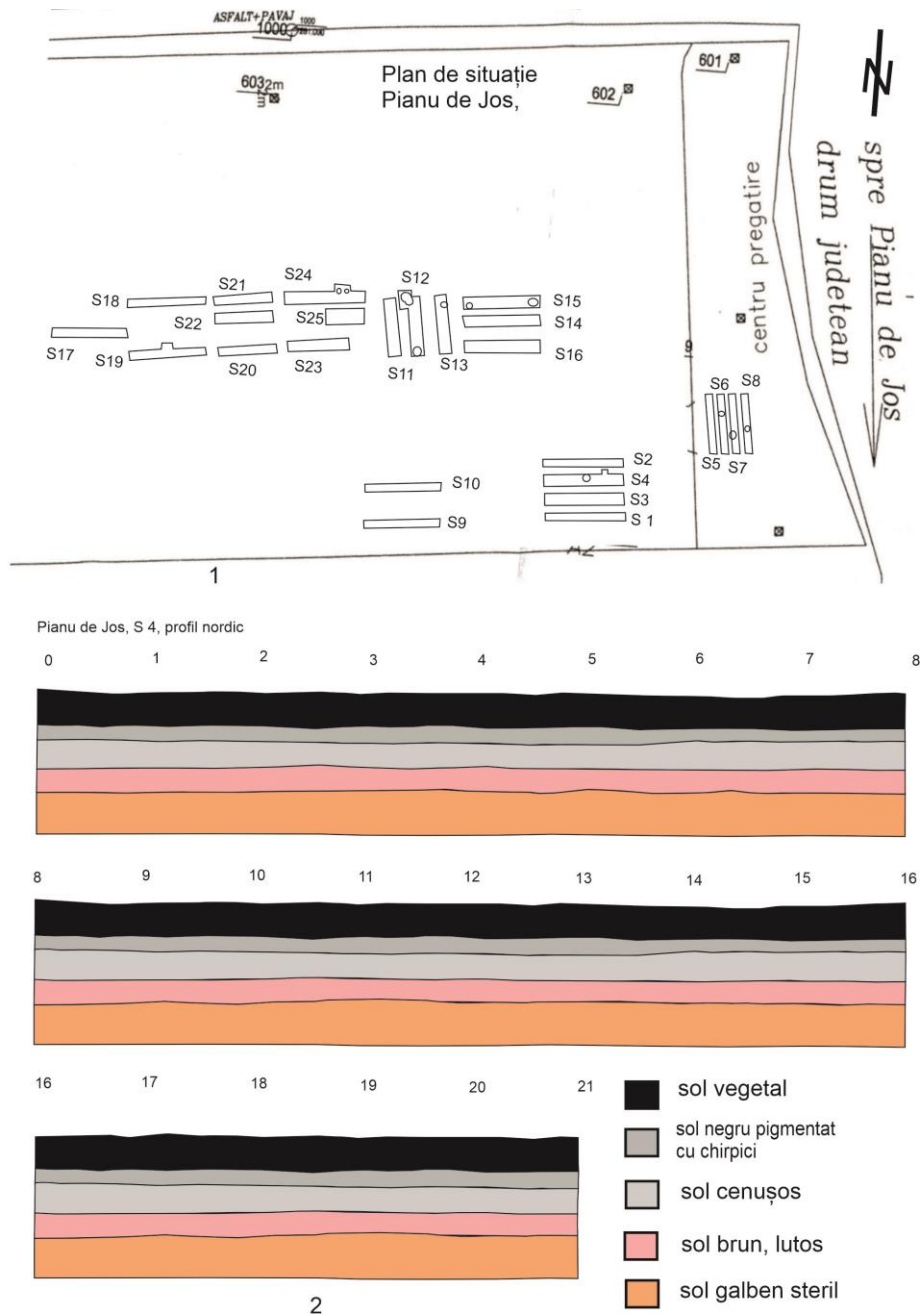

1

2

Pl.I. 1. Amplasarea sitului de la Pianu de Jos – Câmpul de Mijloc, pe o hartă satelitară; 2. Zona așezării înaintea începerii cercetărilor preventive

Pl. II. 1. Planul cercetărilor arheologice din anii 2009-2010; 2. secțiunea S4 profil nordic

1

2

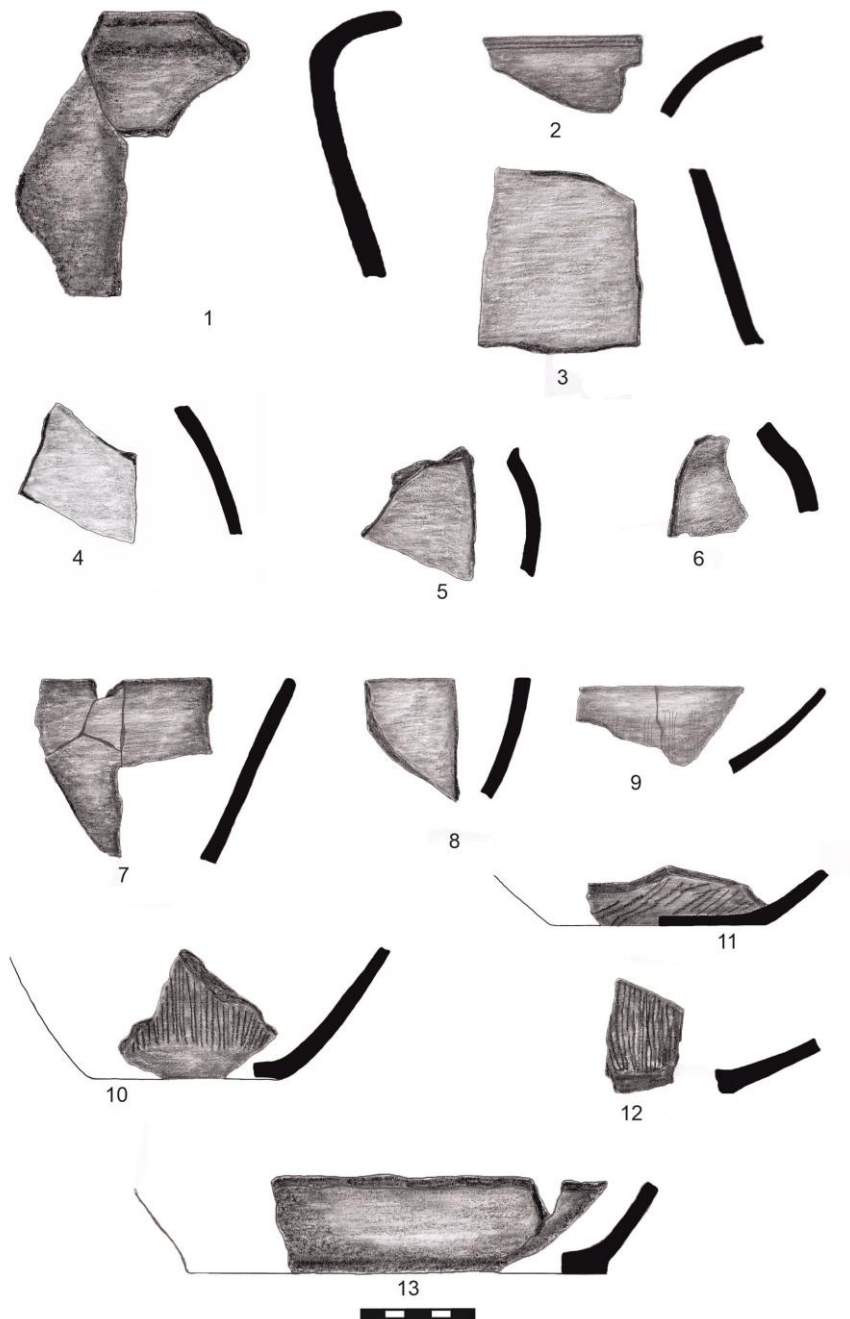

3

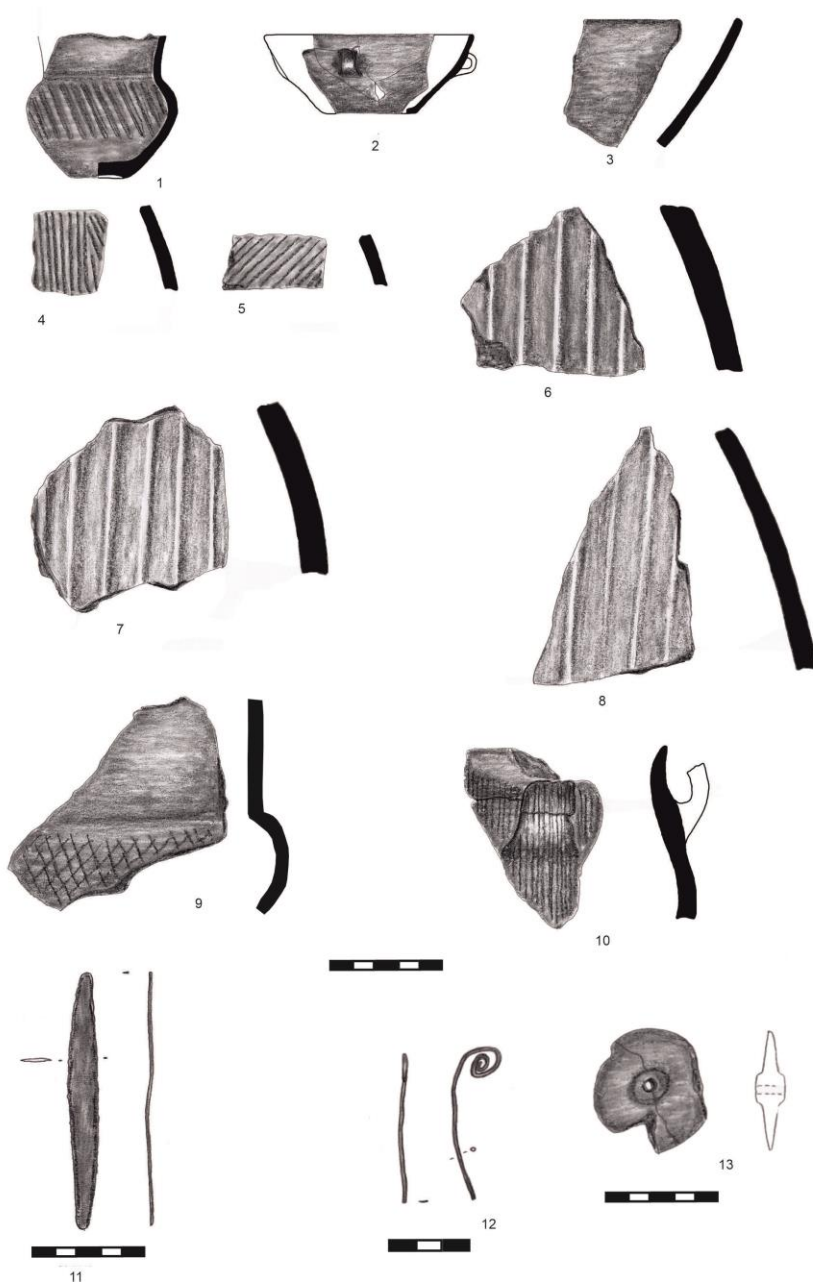
Pl. III. 1. Secțiunea S4 la finalizare; 2-3. depozitul de bronzuri *in situ*

Pl. IV. Complexul Cx1/S4: 1. la conturare; 2. la secționare; 3. la golire; 4. grund; 5. profil

Pl. V. Inventarul complexului Cx1/S4

Pl. VI. Inventarul complexului Cx1/S4 1-10. ceramică; 11. lamă de fierăstrău; 12. ac de bronz; 13. roțiță de car

1

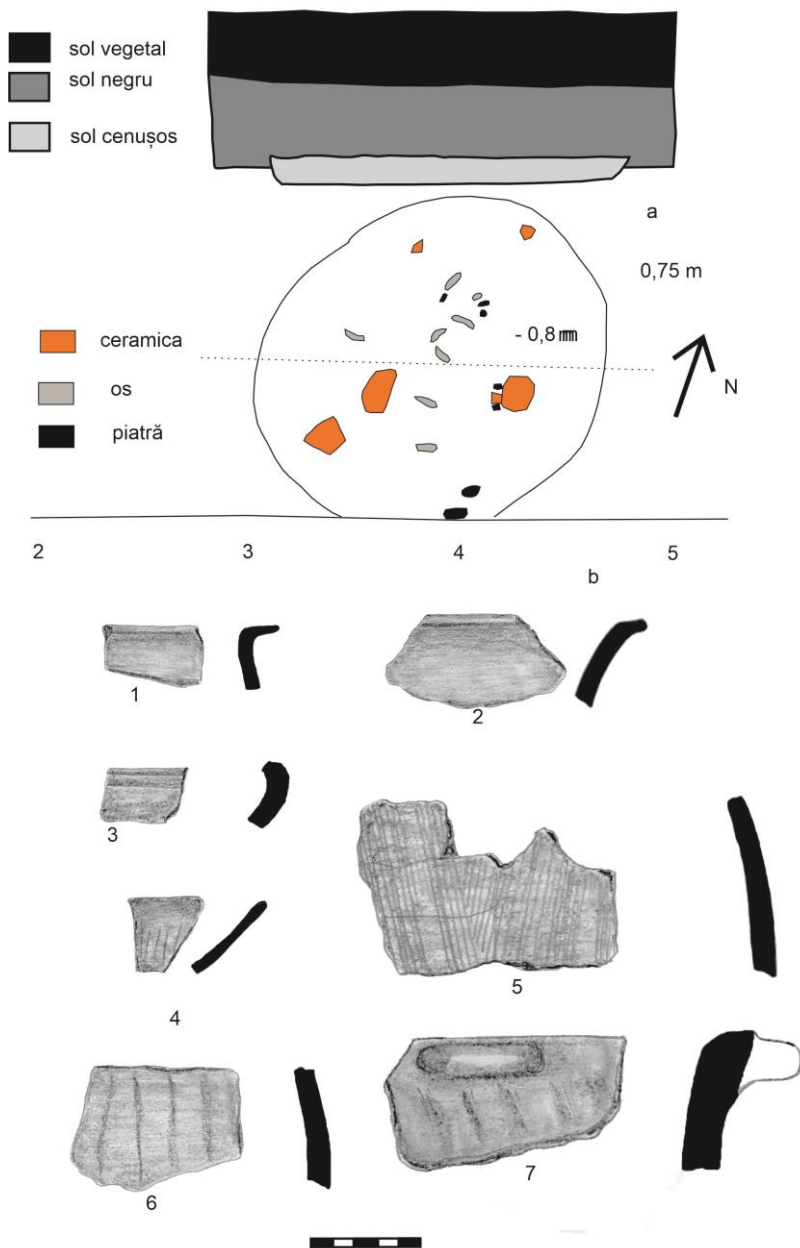
2

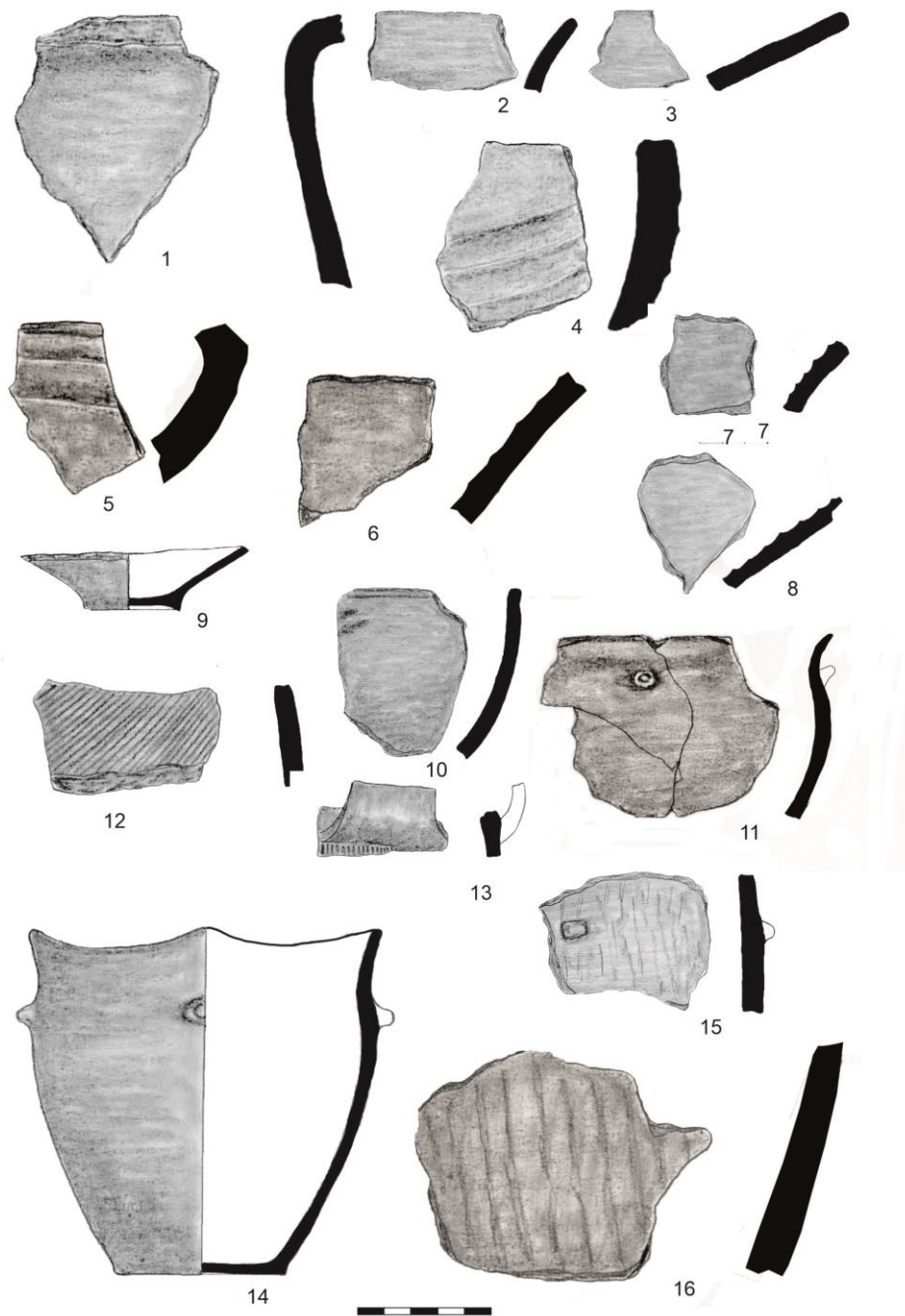

3

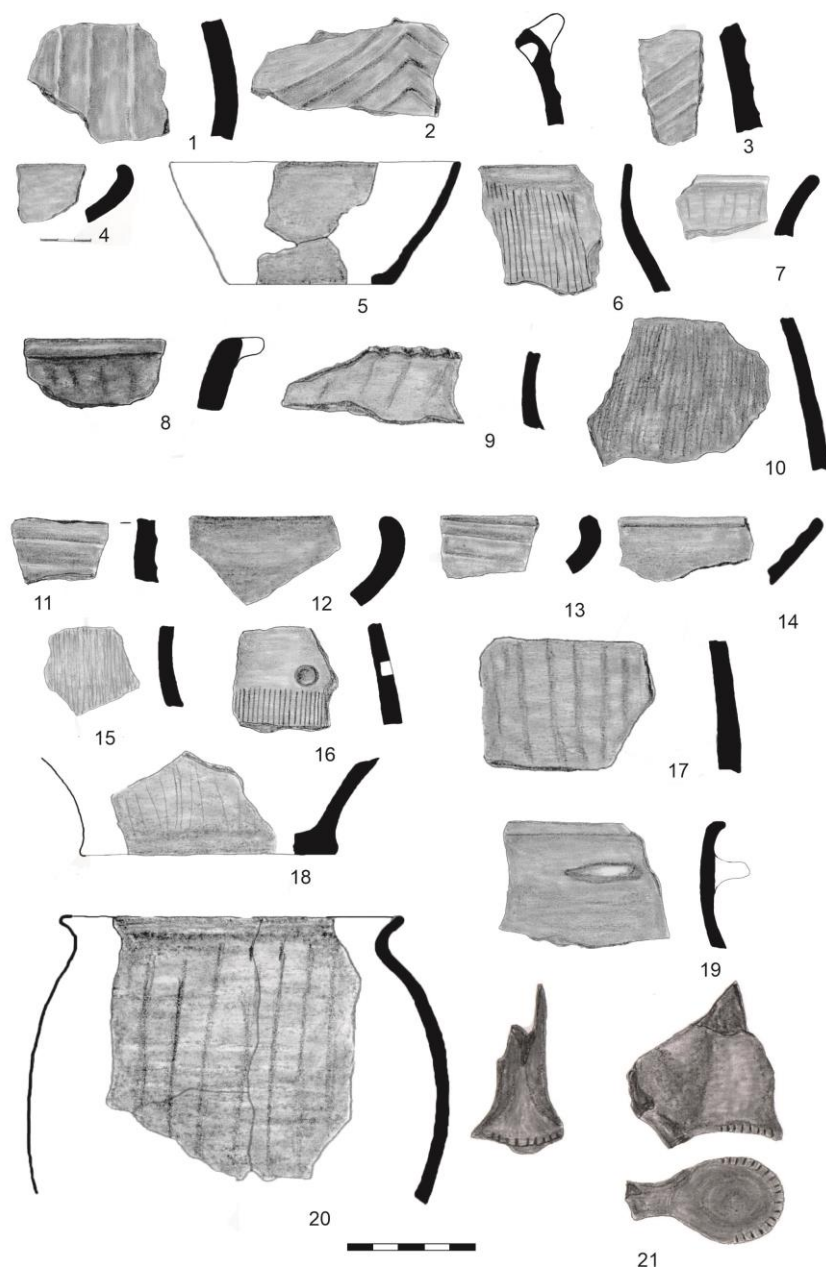
Pl. VII. Complexul Cx3/S15 1. la conturare; 2. la secționare; 3. la golire

S15, Cx 3, profil sudic

Pl. IX. Material ceramic din Bronzul târziu descoperit în secțiunea S1

Pl.X. 1-10. Material ceramic din Bronzul târziu descoperit în cadrul secțiunii S3; 11-20. Material ceramic din Bronzul târziu descoperit în cadrul secțiunii S4; 21. Omoplat crestat descoperit în secțiunea S4